

KOMISIJA
HRVATSKE BISKUPSKE KONFERENCIJE
I
BISKUPSKE KONFERENCIJE BOSNE I HERCEGOVINE
ZA HRVATSKI MARTIROLOGIJ

HRVATSKI MUČENICI I ŽRTVE IZ VREMENA KOMUNISTIČKE VLADAVINE

*Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa
održanog u Zagrebu 24. i 25. travnja 2012. godine*

Glas Koncila
Zagreb 2013.

Mr. sc. TOMISLAV JONJIĆ

ZAKONSKE OSNOVE I MOGUĆNOSTI ISTRAŽIVANJA ZLOČINA I ŽRTAVA U HRVATSKOJ

Kada danas govorimo o zločinima i žrtvama u Hrvatskoj, onda znademo da i bez potanjega vremenskog omeđenja zapravo mislimo i govorimo ili o zločinima počinjenima u Domovinskome ratu i žrtvama nastradalima u to doba ili, još više, o zločinima i žrtvama iz doba Drugoga svjetskog rata i poraća.¹ One iz ranijega razdoblja – pa i one iz prve polovice 20. stoljeća, kada su mahom u ime Jugoslavije i jugoslavenstva poubijane tisuće pripadnika nesrpskoga življa, među kojima je ponajviše bilo Hrvata – u tom kontekstu redovito ne spominjemo, a u pravilu na njih i ne mislimo. To, doduše, nije lako opravdati ni s viktimološkoga, a još manje s političkoga ili historiografskoga gledišta (jer ni povijest, baš kao ni priroda, ne pravi skokove!), ali je – nažalost – upravo tako.

A zašto je upravo tako, prilično je očito: riječ je o *organiziranome zaboravu*, o sustavnome i višedesetljetnome prešućivanju tih događaja, njihovih aktera, zločinaca i žrtava. Jer, samo na toj podlozi, na toj *amputaciji dijela kolektivne memorije* mogla je niknuti i cvjetati biljka što je donosila otrovne plodove. Samo ako se izbrišu motivi i prešute uzroci, mogla se reakcija žrtve prikazati kao čin bezumnika, luđaka i monstruma. Za onoga koji ubija bez motiva, nijedna kazna nije neprikladna, nijedna sankcija pretjerana. Takvoga se smije ponovno sapeti luđačkom košuljom, jer u tom slučaju njezine stege ne znače otimanje slobode niti ograničavanje prava, nego su čin milosrđa, izraz dobrote i pravednosti. Zato je naše pristajanje na šutnju o zločinima i žrtvama prije kraja travnja 1941. godine² ujedno naš pristanak na igrokaz koji nema *sretnoga završetka*, to je jedna od stuba koju sami gradimo na putu prema vlastitome stratištu.

Pa i kad govorimo o zločinima i žrtvama iz Domovinskoga rata, mislimo da znademo sve: žrtve su nam, bar u Republici Hrvatskoj, skoro bez iznimke poi-

¹ U literaturi postoji prijepor čak i oko približnoga broja hrvatskih (i drugih) žrtava u Drugome svjetskom ratu i poraću. Pregled različitih procjena v. u: Vladimir GEIGER, Ljudski gubitci Hrvata u Drugome svjetskom ratu i u poraću, koje su prouzročili četnici – Jugoslovenska vojska u otadžbini i partizani – Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije / Jugoslovenska armija i jugoslovenska komunistička vlast, *Politički zatvorenik*, 22/2012., br. 244-245, Zagreb, srpanj-kolovoz 2012., 25.-44.

² Djelomičan, ali zasad najpotpuniji popis hrvatskih žrtava u Travanjskome ratu 1941. donosi Ivan GABELICA, *Blaženi Alojzije Stepinac i hrvatska država*, vl. naklada, Zagreb, 2007., 297.-312.

mence poznate, uglavnom znademo mjesto njihova stradanja, a ako ponegdje i ne znamo neposredne počinitelje, ni sebi ni drugima uglavnom ne prikrivamo narodnosnu pripadnost zločinaca te njihova nacionalna i ideološko-politička nadahnuća i ciljeve. To što naši politički predstavnici nerijetko *trguju* kako činjenicama tako i osjećajima prosječnoga hrvatskoga građanina, i to što se naši pravosudni dužnosnici rado uživljavaju u ulogu političara (pa su im milije mefistofelske laske u tzv. slobodnim medijima nego zakon i osjećaj za pravdu), druga je stvar. Ipak se objektivno ne može reći da, unatoč svim zaprjekama, podmetanjima i opstrukcijama, postoje ozbiljne, supstancijalne zapreke za *istraživanje* žrtava Domovinskoga rata u Hrvatskoj. Ako državne vlasti taj pothvat i ne podupiru dovoljno odlučno, ipak se ne može reći da ga onemogućuju.

A ono što hrvatsku javnost u odnosu na žrtve Domovinskoga rata muči, traumatizira i cijepa, jest problematičan, nevjerodostojan i nedosljedan pristup drugome dijelu toga kompleksnog problema, pitanju sankcioniranja zločina, kažnjavanja zločinaca. Jer, u odnosu na Domovinski rat, mi se – s pravom – ne zadovoljavamo samo *istraživanjem* žrtava, utvrđivanjem njihova broja i identiteta, odnosno statističkom obradom stradanja. Mi tražimo da se zločin osudi i zločinci kazne. Konkretno, u ovozemaljskome životu. I u odnosu na to uopće nemamo, niti imamo razloga imati, nikakvih etičkih dvojbi niti jurističkih rezervi. Nije to motivirano možda time što smo duboko svjesni da se hrvatskim braniteljima i u Domovini i izvan nje mjeri drugom, neusporedivo strožom i nepravednijom mjerom nego napadačima, jer: naš zahtjev za progonom, osudom i kažnjavanjem zločina – zahtjev koji se davne 1992./93. manifestirao i u hrvatskome zalaganju za utemeljenje međunarodnoga kaznenog sudišta – stariji je od prvih procesa hrvatskim braniteljima.³ Iz činjenice da taj naš zahtjev za osudom zločina i kažnjavanjem zločinaca prethodi progonu hrvatskih branitelja, kao i iz činjenice da nema nijedne relevantne društvene snage u Hrvatskoj koja se bilo kada i bilo gdje načelno suprotstavila kažnjavanju zločinaca, jasno proizlazi da taj zahtjev izvire iz načina na koji mi kao pojedinci i mi kao narod općenito poimamo pravdu, moral i pravo.

Problem je, dakle, u žrtvama i zločinima iz Drugoga svjetskog rata i poraća.

O njima mi mislimo kad govorimo o ovoj temi. Zato je zapravo neobičan njezin naslov *Zakonske osnove i mogućnosti istraživanja zločina i žrtava u Hrvatskoj*. On, sâm po sebi, otvara neke dvojbe, nameće neka pitanja i, naizgled paradoksalno, istodobno nudi odgovore na njih.

³ O odnosu Republike Hrvatske prema Međunarodnome kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju opš. Tomislav JONJIĆ, Hrvatska pred sudom, *Hrvatska revija*, 9/2009., br. 3, Zagreb, 2009., 4.-15.

Naime, naslov teme jasno svjedoči kako iz činjenice da danas, 2012. godine, imamo potrebu razgovarati o *mogućnostima* istraživanja zločina i žrtava u Hrvatskoj, jasno proizlazi da ti zločini nisu istraženi, da žrtve nisu utvrđene i da mi to doživljavamo kao problem koji traži, ali očito ne nalazi odgovarajuće rješenje. Jer, u protivnom bismo govorili o načinu na koji je to pitanje riješeno, jesu li pri tome napravljeni kakvi propusti i što iz toga možemo naučiti, a ne o tome kako bismo problem možda mogli riješiti. Dakle, raspravljali bismo o načinu na koji smo postupali, a ne o načinu na koji mislimo da treba postupiti i možda tiho zahtijevamo da se postupi.

Ima li itko priseban i nepristran tko u tome ne prepoznaje *političke* razloge?

S druge strane, naslov teme sugerira da želimo razmišljati samo o zakonskom okviru *istraživanja zločina*. Znači li to da nas ne zanima i njihovo sankcioniranje? Jer, često se čuje da danas nikomu nije do sankcioniranja tih zločina i kažnjavanja odgovornih. U pravilu se to obrazlaže olakom i u biti neodgovornom tezom da se, eto, radi mahom o starim ljudima čija bi procesna sposobnost možda bila problematična.

Ta je teza neodgovorna i olako izrečena ne samo zato što se ljudima poodmakle dobi i danas sudi diljem svijeta (a sudilo se, kao što znamo, i u Hrvatskoj, uz uvjet da je osumnjičenik kraj Drugoga svjetskog rata dočekao na strani poraženih!),⁴ nego zato što u pravnoj državi pravorijek o nečijoj procesnoj sposobnosti može dati samo sud. Ne može o tome odlučivati nikakvo tijelo izvršne vlasti, nikakav *partijski kongres*, nikakva strukovna ili civilna udruga. Jer, ondje gdje o tome ne odlučuje zakonito sastavljeni sud, i ondje gdje tako sastavljeni sud ne odlučuje na temelju zakona, ondje nema vladavine prava niti pravne sigurnosti.

A nije li svakomu jasno kako iza našega ustezanja da zatražimo jednako pravo za sve i jednake sudove za sve izviruju – *politički obziri*? Nije li očito da se iza naše naizgled majestetične velikodušnosti ceri naša bojazan od *političke nekorektnosti*, naš strah od medijskoga i *političkoga linča*? Jer, tvrdnja da danas nikomu nije do sankcioniranja zločina i kažnjavanja odgovornih, nego tek do viktimološke i eventualno historiografske obrade tog razdoblja, može biti primjerena na *političkoj razini*, ali je ona i na pravnoj i na etičkoj posve neprimjerena.

⁴ Klasičan je primjer za to suđenje dr. Andriji Artukoviću, visokom dužnosniku u režimu Nezavisne Države Hrvatske, koji je osuđen na smrt pred Okružnim sudom u Zagrebu 1986., iako je bilo očito da više nije procesno sposoban. O više nego problematičnoj zakonitosti njegova izručenja iz Sjedinjenih Američkih Država v. Chrystopher H. PYLE, *Extradition, Politics and Human Rights*, Temple University Press, Philadelphia, USA, 2001., 218.-234. i dr.

S jedne strane se, naime, radi o teškim kaznenim djelima, tj. o djelima za koja se goni po službenoj dužnosti, pa pokretanje kaznenoga postupka zapravo nipošto ne bi smjelo ovisiti o dobroj volji ili raspoloženju redarstvenih i pravosudnih vlasti, odnosno o raspoloženju javnosti. Prijavu takvoga kaznenog djela i poticaj za njegovo procesuiranje mora dati svatko tko ne želi i sâm prekršiti zakon, i sâm počinuti kazneno djelo, pa, dakle, i sâm doći u sferu u kojoj se njegovo ponašanje karakterizira kriminalnim.⁵

S druge strane, kada toga pravnoga, zakonskog imperativa ne bi bilo, zar bismo na etičkoj razini bili oslobođeni obveze da zahtijevamo pravdu? Tko nas i što nas na to ovlašćuje? Tko ima prava odreći se pravde u tuđe ime, napose u ime žrtava, onih koji se više ne mogu boriti za svoja prava? Što to govori o našem etičkom osjećaju? Kako to dovodimo u odnos s onim antičkim *fiat iustitia, pereat mundus*? Tko je vlastan oprostiti i je li pravda istovjetna s praštanjem? Je li moguća i zamišljiva pravda koja zločincu ne upućuje konkretan prijekor? Je li nam onim veličanstvenim svetopisamskim poučkom i poukom, da na šamar po jednome (svom!) obrazu okrenemo i drugi, doista dano pravo da šutke gledamo kako šamaraju bližnjega i da tomu bližnjemu – umjesto da mu priskočimo u pomoć pa makar tako da branimo uspomenu na nj i njegovo pravo na dobar glas – savjetujemo neka napadaču pruži i drugi? Kakvu poruku tim ignoriranjem zločina i zločinaca šaljemo javnosti, čemu učimo mlade naraštaje? Zar ih ne učimo da se zločin isplati? Zar time dvaput ne nagrađujemo zločinca (jednom kada zločin čini, a drugi put kada nekažnjen uživa u njegovim plodovima!), i zar time žrtva nije dvaput izložena stradanju i poniženju? Na koncu, odakle nam onda pravo tražiti da se kazne počinitelji zločina u posljednjoj agresiji na Hrvatsku (i Bosnu i Hercegovinu)? Zašto te zločince treba kazniti, a neke druge ne treba?

Tako, eto, već pomnijim čitanjem samoga naslova ove teme dolazimo i do zaključka o srži problema: pitanje našega odnosa prema zločinima i žrtvama *političko* je, a ne etičko, pravno ili tehničko pitanje.

A potreba sankcioniranja zločina nije izraz ljudske potrebe za osvetom, nego je jedan od važnih uvjeta funkcioniranja pa čak i postojanja ljudskoga društva. Ono ne može postojati kao zajednica ako ima pojedinaca ili skupina koji su pravno i stvarno izuzeti od odgovornosti. Ako postoji sloj onih koji imaju čak i pravo da ne odgovaraju za ono što prosječan čovjek smatra zločinom, onda nužno po-

⁵ U svim su civiliziranim kaznenim zakonodavstvima od obveze prijavljivanja da je počinjeno kazneno djelo izuzeti samo bliski srodnici samoga počinitelja. Međutim, posebnu obvezu prijavljivanja kaznenoga djela imaju službene osobe, kojima se u slučaju neprijavlivanja redovito prijeti strožom kaznom od one kojom se prijeti običnome građaninu.

stoji i sloj onih koji nemaju svojstva osoba, koje je moguće eliminirati a da se ni vlastitij savjesti ni društvu ne polažu računi. U tom slučaju ne govorimo o ljudskome društvu, nego o socijalnomu organizmu koji djeluje po pravilima životinjskoga svijeta.

I zato nije slučajno da pobornici modernih totalitarnih ideologija (komunizma, fašizma i nacionalsocijalizma, jer tim su redom – ne smije se zaboraviti, kao što to često činimo – te ideologije i na njima izrasli režimi počeli obračun s Čovjekom) svojim protivnicima nadijevaju životinjska imena ili attribute. Time što ih nazivaju životinjama, *svinjama*, *ušima*, *štetočinama*, *zmijama*, *gamadi*, *beštijama* i *krvopijama*, oni svoje protivnike – kao što se u teorijskim raspravama često ističe – dehumaniziraju, te im, oduzimajući im ljudsko svojstvo, oduzimaju i svojstvo žrtve. Ali još više, oni time sebe ekskulpiraju i stavljaju u ulogu onih što u ime ciljeva koje propovijeda njihovo *ideološko božanstvo*, njihova *nova religija*, imaju pravo čovječanstvo osloboditi balasta u obliku beznačajnih egzistencija tih kreatura što čak nisu niti ljudi. Oni, dakle, nisu zločinci, nego su propovjednici i tvorci novoga svjetskog poretka; oni ne ubijaju i ne progone ljude, nego čovječanstvo oslobađaju prijetnje koju za nj predstavlja opstanak tih dvonožnih štetočina što slične na ljude, ali to nipošto nisu.⁶

A samo je na prvi pogled paradoksalno da su dimenzije toga iskrivljenog shvaćanja morala i te dehumanizacije ljudskoga društva upravo razmjerne stupnju tehnološkoga razvitka čovječanstva i njegovu općenitom idealiziranju ljudskih i građanskih prava. Nijedno od onih doba ljudske povijesti koje nazivamo mračnim nije donijelo toliko promišljenoga i domišljenoga zla kao naše današnje, ni u jednome razdoblju nije u ime tobožnjega ovozemaljskog raja pobijeno toliko ljudi kao u najnovije, kad se svi zaklinju u pravo i pravdu. Uzrok su na početku toga doba, svaki sa svojih pozicija, jasno prepoznali Fjodor M. Dostojevski i Friedrich Nietzsche: ako je Bog mrtav, onda je sve dopušteno; ako nema apsolutnog Dobra, onda je i Zlo relativno, pa ni njega na koncu nema.

To je os oko koje se kreću posljednja dva stoljeća povijesti čovječanstva. A kao što se zaštita ljudskih i građanskih prava pretvorila u specifičan ideološki su-

⁶ Animalizacija protivnika jedno je od bitnih obilježja totalitarne diktature. Posebno su komunisti shvatili, da za uklanjanje 'štetočina', 'krvopija', 'parazita', 'ušiju' itd. nije potrebno posebno političko, pa čak ni etičko opravdanje niti obrazloženje. Opš. Stéphane COURTOIS, Nicolas WERTH, Jean-Louis PANNÉ, Andrzej PACZKOWSKI, Karel BARTOSEK, Jean-Loius MARGOLIN, *Das Schwarzbuch des Kommunismus. Unterdrückung, Verbrechen und Terror*, Piper Verlag, München-Zürich, 1998., 808. i dr.; Hans MAIER, 'Totalitarismus' und 'Politische Religionen': Konzepte des Diktaturvergleichs, u: Eckhard JESSE (Hrsg.), *Totalitarismus im 20. Jahrhundert. Eine Bilanz der internationalen Forschung*, Bundeszentrale für politische Bildung, 2. erw. Aufl., Bonn, 1999., 128.-129.

stav kojim se iz dana u dan manipulira, tako je tehnološki razvitak omogućio posvemašnji nadzor nad pojedincem i njegovo suptilno, ali zato sveobuhvatno obespriječavanje i isključenje iz procesa odlučivanja čak i o njegovoj sudbini, a kamoli o sudbini naroda, države i društva. Odnos hrvatske javnosti i državnih vlasti u Republici Hrvatskoj prema žrtvama Drugoga svjetskog rata i poraća jasna je ilustracija te zastrašujuće pojave.

Jer, svima nam je jasno da je postojao i da postoji pravni okvir, pravni instrumentarij za istraživanje, pa i za sankcioniranje teških povrjeda međunarodnoga humanitarnog prava, napose onih počinjenih za vrijeme trajanja oružanoga sukoba u doba Drugoga svjetskog rata.⁷

Zakonsko uporište, dakle, postoji bez ikakve dvojbe: čak i nakon što smo se suočili sa zloupotrebama prava pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju u Haagu, malo tko više problematizira nedoumice koje su se postavile prigodom osnivanja Međunarodnoga vojnog suda u Nürnbergu odnosno u Tokiju. To je danas neprijeporni dio međunarodnoga kaznenog prava.

Tim je *sudovima pobjednika* pravna teorija svojedobno upućivala nekoliko ozbiljnih prigovora. Prvi se izražava poznatom pravnom uzrečicom kojom se definira načelo zakonitosti: *nullum crimen nulla poena sine lege praevia* – nikomu se ne može suditi za djelo koje prethodno nije bilo propisano kao kažnjivo. A Međunarodni vojni sud je sudio i za djela koja prethodno nisu bila propisana kao kaznena djela, što znači da je – formalistički promatrano – retroaktivno primjenjivao zakon. S druge strane, načela po kojima je sudio Međunarodni vojni sud nisu konvalidirala, jer unatoč rezoluciji Opće skupštine UN 95 (I) od 11. prosinca 1946., nisu pretočena u opća pravila međunarodnoga prava, pa se po njima nije sudilo ne samo ratnim pobjednicima Drugoga svjetskog rata, nego ni u drugim ratovima: od onoga u Koreji, preko onoga u Vijetnamu, do novijega u Afganistanu. Na koncu, i u Nürnbergu i u Tokiju pojavio se problem nesklada između međunarodnih i nacionalnih kaznenih inkriminacija, dakle, pitanje, može li se optuženik pozvati na to da je, recimo, nacionalno kazneno zakonodavstvo za nj povoljnije od međunarodnih normi, ima li u tom slučaju međunarodna norma primat nad nacionalnom, tko je onaj tko bi o tome trebao donijeti pravorijek, i na čemu taj gradi takvo svoje pravo?⁸

⁷ Međunarodno ratno pravo počelo se razvijati kao običajno pravo u srednjem vijeku, a niz većih kodifikacija doživjelo je već u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća. Nakon Drugoga svjetskog rata uslijedile su nove kodifikacije. Opš. Juraj ANDRASSY, *Međunarodno pravo*, VIII. izd., Školska knjiga, Zagreb, 1984., 567.-572.

⁸ Tim se vojnim sudovima predbacivalo i to da ih nije utemeljilo međunarodno tijelo, nego velesile pobjednice. Drugi je problem bio u tome što se sudilo samo pripadnicima poraženih država, a ne i

Kao što znademo, pred nürnberškim je Međunarodnim vojnim sudom od 20. prosinca 1945. do kraja 1949. održano 13 suđenja, pred tokijskim je postupak tekao od 3. ožujka do 12. prosinca 1948. godine. U Nürnbergu je izrečeno 36 smrtnih osuda i 23 kazne doživotnoga zatvora; u Tokiju je od 28 optuženika 7 osuđeno na smrt, 16 na doživotni zatvor, dvojica na vremenske kazne, dok je protiv trojice postupak obustavljen.⁹ I nema nikakve dvojbe: iako se možda kršilo *načelo zakonitosti*, nije se u Nürnbergu i u Tokiju sudilo samo za djela koja prethodno nisu bila kažnjiva, jer su mnoga od njih bila zabranjena međunarodnim običajnim pravom, a neka su – poput ratnih zločina – bila sankcionirana, primjerice, haškim konvencijama iz 1907. godine. A u prilog njihovoj kažnjivosti nije govorila samo znamenita *Martensova klauzula*, nego i nacionalne pravne norme te opći, ljudski osjećaj za moral i pravdu.¹⁰

Nakon što su jugoslavenski partizani i Komunistička partija Jugoslavije – koji su od samoga početka rata počeli trijebiti sve što im se našlo na putu – tijekom 1945. izvršili pokolj vojnih i političkih protivnika te nepoćudnih slojeva pučanstva, poduzevši ga uglavnom bez ikakva suda, to je, otprilike, bila argumentacija kojom su se služili i jugoslavenski pravници. Njoj je, dakle, odgovarala i legislativa i pravna doktrina u vrijeme raspada Jugoslavije, dakle, legislativa i doktrina koju su naslijedile i hrvatske vlasti.¹¹ Brojna kaznena djela svrstana pod opći naziv *ratni zločini* proglašena su nezastarivima; a ako je tijekom niza legislativnih novela

počiniteljima očevidnih zločina koji su dolazili s pobjedničke strane. Tomu valja dodati da su ti međunarodni vojni sudovi sami ustanovljavali materijalno-pravne norme koje su imali primjenjivati, a to je u znatnoj mjeri vrijedilo i za postupovne norme. U svjetlu tih okolnosti, činjenica da su obrane bile u neravnopravnom položaju prema tužitelju, imala je sporednu važnost. Opš. Ivo JOSIPOVIĆ, *Marginacije povodom mogućeg procesuiranja ratnih zločina počinjenih u ratu u Hrvatskoj*, *Zakonitost*, 45/1991., br. 11-12, Zagreb, studeni-prosinac 1991., 1294.-1300.

⁹ Davor KRAPAC, Međunarodni sud za teška kršenja međunarodnoga humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije od godine 1991.: Pregled glavnih povijesnih, međunarodno-pravnih i kaznenopravnih pitanja, u: *Međunarodni sud za ratne zločine na području bivše Jugoslavije*, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava – Hrvatski pravni centar, Zagreb, 1995., 12.

¹⁰ Na prijedlog ruskog pravника Fjodora F. de Martensa, u uvod u Četvrtu hašku Konvenciju o zakonima i običajima kopnenog rata (1907.) uvrštena je sljedeća klauzula: »Dok ne bude moguće propisati potpuniji kodeks pravila rata, Visoke strane ugovornice smatraju prikladnim utvrditi da u slučajevima koji nisu obuhvaćeni odredbama koje usvajaju, stanovništvo i borci (beligerenti) ostaju pod zaštitom i pod vladavinom načela međunarodnog prava, kakva proizlaze iz običaja ustanovljenih među civiliziranim narodima, iz zakona čovječnosti i zahtjeva javne savjesti.« Usp. Rupert TICEHURST, *The Martens Clause and the Laws on Armed Conflict*, *International Review of the Red Cross*, No. 317, <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jnh.htm>, pristup 17. V. 2012.

¹¹ Republika Hrvatska je u procesu osamostaljenja preuzela većinu jugoslavenskih propisa, pa je tako preuzeto i savezno odnosno republičko materijalno kazneno zakonodavstvo, kao i jugoslavenski *Zakon o krivičnom postupku*.

zakonski opis tih djela uopće mijenjan, išlo se na pooštrenje i širenje opsega tzv. zapovjedne odgovornosti.

Moglo se, dakle, i istraživati i progoniti i kažnjavati.

Da je javnost htjela da se zločini istraže i zločinci kazne, znade svatko tko pamti pad Berlinskoga zida, uhićenje Ceausescua i Hrvatsku 1990. godinu. Da je bilo jasno kako to ne će ići baš lako, znade svatko tko se sjeća sudbine one *Vjesnikove* knjige o Jazovki.¹²

Zašto su, dakle, zločini počinjeni u ime Jugoslavije i u ime komunizma ostali neistraženi i nekažnjeni?

Zato što nije bilo, niti danas ima *političke volje* da se to učini.

Problem je, dakle, *u političkoj, a ne u pravnoj sferi*: u tome da ni jugoslavenstvo ni komunizam u Hrvatskoj nisu poraženi i prokazani kao protunaravne, protuljudske i protuhrvatske ideologije.¹³ Naprotiv, njima se u Hrvatskoj iz dana u dan – od predsjedničkoga ureda, Sabora i Banskih dvora do kojekakvih opskurnih manifestacija podno socrealističkih spomeničkih nakaza – pokušava dati povijesno, političko i etičko opravdanje, pa je jedva pretjerano reći da doživljavaju pravu renesansu.

No, ne smije se njihovo preživljavanje i regeneriranje pripisati samo onima koji žale za Jugoslavijom i koji s nostalgijom (stvarno ili metaforički) uporno hođočaste u Kumrovec.

Odgovornost za to snose i oni s druge strane koji se rezignirano mire s tim valom političkoga revizionizma, ponekad i ne shvaćajući da se ta bitka ne vodi zbog prošlosti, nego radi sadašnjosti i budućnosti.

Odgovornost, i to ne mali dio, valja pripisati i hrvatskoj inačici ideologije *tzv. nacionalnog pomirenja*, što je ocjena koja ne će nužno naići na odobravanje u narodu koji tu formulu smatra formulom nastanka i obrane suvremene hrvatske

¹² Knjiga skupine autora koja je pod naslovom *Jazovka* objavljena 1990. u Zagrebu u nakladi *Vjesnika*, izazvala je silno zanimanje javnosti, ali je ubrzo povučena iz prodaje. Razlozi su bili očevidno političke naravi.

¹³ S obzirom na to da čl. 141. st. 1. Ustava Republike Hrvatske zabranjuje »pokretanje postupka udruživanja Republike Hrvatske u saveze s drugim državama u kojem bi udruživanje dovelo, ili moglo dovesti do obnavljanja jugoslavenskoga državnog zajedništva, odnosno neke balkanske državne sveze u bilo kojem obliku«, Ustavnom sudu Republike Hrvatske 3. svibnja 2007. podnesen je zahtjev za ocjenu ostvarivanja ustavnosti i zakonitosti, u smislu čl. 104. st. 1. Ustavnog zakona o Ustavnom sudu Republike Hrvatske. Tim se zahtjevom, na temelju velikog broja primjera, traži očitovanje Ustavnog suda o ustavnosti i zakonitosti odluka državnih vlasti koje upućuju na to da je »pokrenut postupak« koji bi »mogao dovesti« do udruživanja u »neke balkanske sveze u bilo kojem obliku«. (Usp. T. JONJIĆ, *Hrvatski nacionalizam i europske integracije*, Naklada Trpimir, Zagreb, 2008., 191.-201.) Ustavni sud se na taj zahtjev oglušuje do danas.

države. Zato je nemoguće ne uočiti dubinsko proturječje koje postoji u jednome dijelu hrvatske javnosti, onome koji ideologiju nacionalnoga pomirenja smatra dogmom,¹⁴ i istodobno zahtijeva lustraciju. Jer, ako nacionalno pomirenje pretpostavlja i podrazumijeva oprost bez prokazivanja, kajanja i kazne, kako onda tražiti lustraciju, dakle – oblik prokazivanja zločina i kažnjavanja zločinca?

Prvo isključuje drugo i obrnuto.

Zato svatko tko želi gledati vlastitim očima, može vidjeti da je u Hrvatskoj nacionalno pomirenje shvaćeno na način koji je logički neshvatljiv i povijesno neizvediv: ne kao *pomirenje ljudi*, nego kao *pomirenje ideologija*.

A ideologije se ne mogu miriti.

Ne može se pomiriti hrvatstvo i jugoslavenstvo, demokracija i totalitarizam; ne može se slaviti Antu Starčevića i Prvi prosinca 1918.; ne može se veličati pravo hrvatskoga naroda na slobodu i državnost, a svetkovati 22. lipnja u Brezovici. Ne može se zalagati za uklanjanje simbola Jugoslavije i komunizma s javnih prostora, a braniti preambulu hrvatskoga Ustava (koja je – ne na zadnjem mjestu – izvor novih dubokih podjela hrvatskoga naroda i posljednja crta obrane tzv. antifašista koji su se tako dugo divili ljepoti Staljinova brka).¹⁵

A kod nas se dogodilo upravo to. Taj je pothvat unaprijed bio osuđen na neuspjeh. Ljudi se mogu i trebaju miriti, ideologije se ne mogu pomiriti. Kada grijehe priznaju i za njih se pokaju, ljudima treba praštati, ali – zločinačkim se ideologijama ne smije praštati!

I sve dok s time nismo načistu, sve dotle dok nismo spremni na apsolutnu, bezuvjetnu i bezrezervnu osudu izdaje i zločina, naše žalopojke zbog ignoriranja zločina i manipulacije žrtvama ostat će farizejska prenemaganja i jeftini pokušaj da, štono Starčević, *obsenimo prostotu*: i vlastitu i tuđu.

¹⁴ Većina njegovih suvremenika i biografa smatra da je formuliranje i zagovaranje te ideologije jedna od ključnih zasluga prvoga predsjednika Hrvatske demokratske zajednice i prvoga predsjednika Republike Hrvatske, dr. Franje Tuđmana. Usp. Josip JOVIĆ, *Sudbonosci: Politički presjek Hrvatske XX. stoljeća*, Verbum, Split, 2000., 179.-181.; Zdravko TOMAC, *Predsjednik. Protiv krivotvorina i zaborava*, slovo m, Zagreb, 2004., 64.-70.; Darko HUDELIST, *Tuđman: biografija*, Profil International, 2004., 624. i dr.; Ivica RADOŠ, *Tuđman izbliza. Svjedočenja suradnika i protivnika*, Profil International, Zagreb, 2005., 38.-42.; Ivan BEKAVAC, *Izmišljeni Tuđman. O lažima, krivotvorinama i namjerama Hudelistove 'biografije' prvoga hrvatskog predsjednika*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2007., 106.-108. i dr.; James J. SADKOVICH, *Tuđman – Prva politička biografija*, Večernji posebni proizvodi, Zagreb, 2010., 338., 344. i dr.

¹⁵ O povijesnom krivotvorenju i političkoj instrumentalizaciji mita o komunističkom antifazišizmu v. Nikica BARIĆ, *Antifašistička borba u Drugom svjetskom ratu u političkim interpretacijama hrvatskih predsjednika 1991-2006.*, *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije*, zbornik radova, ur. Vera Katz, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 2007., 211.-233.

TOMISLAV JONJIĆ, M. A.

Summary

LEGAL BASIS AND POSSIBILITIES FOR INVESTIGATION OF WORLD WAR II CRIMES AND VICTIMS IN CROATIA

Paradoxically, the mere title of this subject opens two important questions and it simultaneously offers an answer to the whole problem. First we have to ask ourselves – do we only discuss the legal framework for the investigation of these crimes, or are we at the same time interested to sanction these crimes? The second important point is: a mere fact that we are today discussing about the possibility of investigation of crimes and victims points out to the conclusion that these crimes in Croatia have not been researched, investigated and that their victims have not been accounted for. Therefore, the whole problem lies in the title of this paper, only if we know how to understand it.

It can often be heard that sanctioning of these crimes is not necessary and even not desirable. We can also hear that persons who could be brought to trial for these crimes are so old that their ability to follow the trial would be highly questionable. Such answers can be appropriate at a political level, but they are completely unacceptable at the legal and ethical level.

Why? The answer is that we are talking about crimes that should be prosecuted by law. Therefore the criminal proceeding is obligatory and cannot be left to someone's will or disposition. If we fail to proceed by law we find ourselves in the domain of crime. But, even without the legal imperative, wouldn't we still be obliged ethically to seek the justice? If not, what would that say about our ethics? How would we be able to connect it with the ancient *fiat iustitia pereat mundus*? Is justice possible and conceivable if it does not address a real reprimand to a criminal and if it does not threaten him with a conviction? Is justice equal to forgiveness and is there forgiveness without repentance? If so, doesn't that mean that we have rewarded the criminal twice – first when he had committed the crime, and later when he enjoys its spoils without punishment? Also, doesn't that also mean that the victims have also been exposed to suffering and humiliation for the second time?

Isn't it, therefore, obvious that our reluctance to demand the appliance of the law is motivated by political reasons, in fact by our understanding that we mustn't demand it, because in present circumstances we cannot achieve the application of the law? The identical political reasons are also the background for the fact that today we are discussing the possibilities of the application of the law and not about the consequences of its application. If we read the title of this paper and

take into account all the previous facts, we can come to the conclusion and to the quintessence of the problem and any further discussion can seem superfluous. We all know that there was and there is a legal framework to investigate and to sanction serious infringements of the international humanitarian law, especially those committed during the conflicts that occurred in the period of World War II.